

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

УДК 374.7

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

ЯКУБЕНКО В., к. т. н., доцент, директор Інституту післядипломної освіти національного університету "Львівська політехніка"

БЕРЛІНГ Р., к. е. н., декан Інституту післядипломної освіти Національного університету "Львівська політехніка"

Збільшення обсягу знань у різних галузях людської діяльності й постійне їх оновлення змінило парадигму навчання з "освіти на все життя" на "освіту впродовж життя". Сучасному спеціалісту потрібно постійно оновлювати свою "базу" знань і вмінь, щоб не залишитися без роботи. Для цього потрібно займатися самоосвітою або проходити перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації, стажування тощо. Саме ці форми підвищення професійного рівня спеціалістів практикуються сьогодні в багатьох вищих навчальних закладах. Якщо раніше підвищення професійного рівня працівників підприємств, організацій та установ проводилось планово, то нині цей процес диктується ринковими потребами.

Аналізуючи етапи становлення освіти дорослих в Україні, варто зазначити, що в СРСР ідея організації ефективної освітянської практики у сфері освіти дорослих з'явилась ще в середині 60-х років минулого століття, а в середині 80-х було ухвалено політичне рішення про створення в колишньому Радянському Союзі єдиної системи безперервної освіти. Однак це рішення не отримало всебічної підтримки й теоретичного наповнення, які б дозволили перевести загальні міркування про структуру, мету й завдання безперервної освіти у практичну площину. Відповідно посилювалася тенденція до ізольованого розгляду окремих аспектів проблеми безперервної освіти, її своєрідна фрагментація, що позначилось на необхідності постійного оновлення професійних знань і умінь, посилення ролі самоосвіти, різноманітних завдань підвищення рівня загальної культури населення тощо. Зрозуміло, що зведення проблематики безперервної освіти до постійного

накопичення знань чи періодичного оновлення професійного потенціалу працівника значно спрощує її теоретичний зміст, оскільки загальнотеоретичне осмислення цієї проблеми базується на цілісному підході до розуміння загальних тенденцій розвитку освітньої практики.

Історичний аналіз свідчить, що у 1919 р. була заснована Світова Асоціація з питань освіти дорослих у м. Лондоні (Велика Британія), що функціонувала до початку Другої світової війни. Починаючи із 1949 р. ЮНЕСКО актуалізує проблематику розвитку міжнародного руху у сфері освіти дорослих, проводить міжнародні симпозиуми у Ельсінорі (1949, Данія), у Монреалі (1960, Канада), у Токіо (1972, Японія), у Парижі (1985, Франція) та у Гамбурзі (1997, Німеччина). На VI Міжнародній конференції у Бразилії експерти ЮНЕСКО затвердили постанову про збільшення фінансування та підвищення рівня урядової відповідальності за освіту дорослих [1].

Міжнародна конференція ЮНЕСКО з освіти дорослих є важливою платформою на міжнародному рівні для політичного діалогу й прийняття нових зобов'язань у сфері освіти дорослих. Вона є також одним із найбільших форумів, очолюваних ЮНЕСКО, з широкою участю недержавних організацій, установ системи ООН, регіональних організацій, профспілок і приватного сектору.

Метою статті є оцінка існуючого стану освіти дорослих в Україні і пошук пріоритетних напрямів і потенційних можливостей її розвитку.

Сьогодні, коли відбувається постійне ускладнення технічного оснащення промисловості, суспільству необхідно вдосконалювати освіту і безперервно підвищувати кваліфікацію працівників різних галузей виробництва. Підвищення кваліфікації здійснюється у процесі навчання і самоосвіти дорослого населення, а також його донавчання та перенавчання у зв'язку з потребами науково-технічного прогресу.

Широкого розповсюдження набуло обговорення проблеми неперервної освіти [2]. У літературі зустрічаються й інші, близькі за значенням терміни: "перманентна освіта", "підвищення кваліфікації", "перекваліфікація", "підготовка і перепідготовка кадрів" та ін. Усі вони стосуються освіти, що продовжується після шкільної. Проблема неперервної освіти особливо актуальна в умовах сьогодення: як організаційний принцип побудови народної освіти в Україні, вона забезпечує можливість використання кожною людиною упродовж усього її життя різноманітних освітніх закладів і дозволяє їй раціонально поєднувати освіту з самоосвітою.

Результати проведених досліджень свідчать, що людина в усі періоди її життя здатна набувати нові знання і розширювати світогляд, а у процесі трудової діяльності оволодівати новими і суміжними професіями при певних потребах [3–5]. Для забезпечення таких можливостей необхідна єдина система освіти. Особливої уваги у цій системі потребує післядипломна освіта, що характерна для всіх етапів життя дорослої людини.

Актуальність і доцільність дослідження зумовлена також новими вимогами до освіти в контексті інтенсивних соціально-економічних

трансформацій та демократизації українського суспільства. Зростаючий розрив між кваліфікацією людини та потребами ринку актуалізує питання про надання кожному громадянину можливостей неперервного поновлення знань і вмінь. Природно, що одна з провідних ролей в оновленій системі суспільних відносин відводиться освіті дорослих, яка виступає своєрідним індикатором рівня розвитку економічного, технічного, наукового, культурного та морального потенціалу країни.

Вищі навчальні заклади сьогодні не можуть забезпечити свого випускника повним обсягом знань на всі випадки життя. У зв'язку з інтенсивним зростанням потоку інформації через кожні 5–10 років потрібно поновлювати знання, щоб відповідати сучасним вимогам. Проведені за кордоном дослідження [3] свідчать, що навіть найвідоміші університети світу не вважають, що випускають дійсно освічених людей, чия освіта остаточно завершена. Вузи повинні випускати "схильних до навчання", тобто вони мають навчити студента вчитися – здобувати знання і прагнути до них.

Дорослій людині частіше доводиться виступати у ролі суб'єкта навчальної діяльності, спричиненої різними мотивами і цілями. Саме тому одним із шляхів неперервної освіти дорослих є самоосвіта.

Самоосвіта дорослих залежить від багатьох факторів, а саме: від досягнутого рівня освіти, ступеня оволодіння професією і професійною майстерністю, основ професіоналізму, прояву пізнавальних і професійних інтересів, єдності загальної та спеціальної освіти. Неперервна освіта складається зі спеціальної та загальної освіти. Спеціальна освіта спрямована на розв'язання прикладних завдань підвищення продуктивності праці, а загальна освіта дорослих зосереджена на всебічному, гармонійному розвитку особистості, який досягається через розумове, фізичне, моральне, трудове та естетичне виховання. Саме тому організація навчання дорослих базується на знаннях особливостей розумової діяльності людини на різних вікових етапах. Цікаво, що коли йдеться про навчання та виховання дітей, то не виникає сумніву, що потрібно враховувати вікові особливості розвитку інтелекту. Стосовно ж дорослої людини довгий час вважалося, що її розвиток вже закінчився, а тому нічого враховувати не потрібно.

Відомо, що з набуттям життєвого досвіду змінюється ставлення до освіти й навчання. При цьому низький рівень освіти усвідомлюється як перепона на шляху до досягнення високих результатів свого розвитку. Орієнтація дорослих людей на освіту змінюється з віком. Праця і освіта дуже часто виступають стимулами розвитку людини.

На сьогодні освіта дорослої людини є нагальною необхідністю, що покликана не тільки гарантувати професійну зайнятість, а й забезпечити всебічний розвиток і самовдосконалення особистості. На V Міжнародній конференції з освіти дорослих (м. Гамбург, 1997 р.) саме освіта дорослих була визнана ключем до XXI століття та одним із унікальних засобів стабільного розвитку суспільства.

Процес реформування вітчизняної системи освіти дорослих ґрунтується на Законах України "Про освіту" (1991 р.), "Про профе-

сійно-технічну освіту" (1998 р.), "Про вищу освіту" (2002 р.), "Концепції розвитку дистанційної освіти" (2000 р.), "Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті" (2002 р.), де передбачено поступові кроки щодо оновлення структури та змісту різних елементів системи освіти дорослих. Важливою умовою ефективної реалізації основних положень зазначених законів є не тільки використання найкращого з вітчизняної педагогічної спадщини, а й, з огляду на наявний процес інтеграції України до світового освітнього середовища, наукове дослідження та впровадження зарубіжного досвіду, орієнтованого на розбудову демократичної системи освіти дорослих.

Багатоаспектність функцій і завдань післядипломної освіти, що реалізуються відповідними навчальними закладами, актуалізують необхідність визначення концептуальних основ неперервного професійного зростання громадян, постійного оновлення напрямів, змісту і форм навчання відповідно до потреб економічного та соціального розвитку України, становлення демократичного суспільства.

Сучасні потреби державотворення, тенденції економічного розвитку суспільства обумовлюють необхідність вирішення низки проблем у сфері освіти дорослих, у тому числі післядипломної, зокрема необхідно:

- визначити професійне післядипломне навчання як обов'язкову невід'ємну складову частини професійної діяльності громадян і забезпечення гарантованих державою умов для такого навчання;
- розробити необхідну нормативно-правову базу, що сприятиме функціонуванню і подальшому розвитку системи післядипломної освіти;
- сформувати зміст професійного навчання та організувати навчальний процес відповідно до поточних і перспективних потреб держави, а також на базі цільового спрямування, посадових обов'язків фахівців, здобутої ними освіти, досвіду діяльності, індивідуальних інтересів і потреб громадян на основі впровадження результатів сучасних наукових досліджень, широкого використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері професійної підготовки та навчання дорослих;
- упорядкувати та оптимізувати мережу навчальних закладів післядипломної освіти шляхом поєднання галузевого принципу організації післядипломної освіти з широкою міжгалузевою та регіональною кооперацією з огляду на соціально-економічний розвиток України;
- розширити професійний профіль при отриманні другої вищої освіти та підвищенні кваліфікації фахівців через внесення відповідних пропозицій до чинного Переліку спеціальностей та спеціалізацій з урахуванням потреб галузей народного господарства держави та регіонів;
- забезпечити єдність і дієвість управління та регулювання діяльності всіх елементів системи післядипломної освіти з урахуванням потреб ринку праці;
- залучити професорсько-викладацькі та наукові кадри вищої школи, академічної та галузевої науки, провідних фахівців до навчального процесу в системі післядипломної освіти, при цьому обсяги навчального навантаження повинні регулюватися спеціальним положенням;

• застосовувати сучасні навчальні технології, що передбачають диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційної, очно-заочної та екстернатної форм навчання тощо.

Завдання мають вирішуватись на основі вдосконаленої нормативно-правової бази загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

При реформуванні системи освіти дорослих в Україні доцільно творчо використати деякі аспекти англійського досвіду [6], а саме: орієнтація нової парадигми освіти дорослих на неперервність освітньої діяльності у контексті визнаних на міжнародному рівні концепцій "освіти упродовж життя" та "суспільства, що навчається"; відродження неформальних закладів освіти дозволить чергувати формальну та неформальну навчальну діяльність і таким чином задовольняти різні (соціальні, культурні, економічні, моральні, громадянські) потреби людини та суспільства; відхід від крайніх форм централізації в управлінні системою освіти дорослих, адміністративна свобода у процесі ухвалення рішень на місцевому та регіональному рівнях; перегляд системи фінансування освіти дорослих: збільшення обсягів державного інвестування з метою створення ефективного механізму фінансового стимулювання, активного залучення додаткових альтернативних джерел фінансування; докорінна реорганізація структури формальної освіти дорослих із метою надання їй більшої гнучкості, що дозволить поетапно, частинами здобувати бажану спеціальність і, за власним бажанням, легко "рухатися" в межах освітньої системи без втрати темпів навчання та попередніх навчальних досягнень; широке використання дистанційних форм навчання з активним зверненням до сучасних інформаційних технологій. На сьогодні дистанційне навчання є найбільш оптимальною формою навчання дорослих, яке дозволяє реалізувати концепцію неперервної освіти дорослих і суспільства, що навчається, розширивши при цьому до максимуму коло людей, які мають доступ до освітніх ресурсів, та скоротивши до мінімуму і матеріальні витрати споживачів освітніх послуг, і державні кошти.

Післядипломну освіту слід розглядати не тільки як систему підвищення кваліфікації та перепідготовки дипломованих спеціалістів, а й як форму освіти дорослих, зважаючи на їх індивідуальні потреби у здобутті певних знань, виробленні навичок і умінь, особистісному і професійному зростанні. Водночас післядипломна освіта як система навчання дорослих зможе бути ефективною лише за умов, коли вона буде спиратися на найголовніший принцип – оперативно і максимально повно забезпечувати потреби як суспільства в цілому, так і окремих громадян.

У перспективі перепідготовка фахівців повинна здійснюватись з метою не тільки отримання нової спеціальності, а й здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня, наприклад, "бакалавр" з іншого напрямку підготовки, або здобуття вищого освітньо-кваліфікаційного рівня, наприклад, "магістр" за спорідненою або іншою спеціальністю, можливо,

навіть у формі одночасного навчання студентів за двома напрямками чи спеціальностями в одному або різних навчальних закладах. До перепідготовки фахівців слід також віднести навчання за спеціальностями специфічних категорій, за якими можуть навчатись особи, що мають диплом бакалавра будь-якого напрямку підготовки або диплом спеціаліста з будь-якої спеціальності. Серед специфічних категорій особливо актуальними уявляються програми підготовки магістрів ділового адміністрування. Це пояснюється тим, що в умовах ринкової економіки важливим напрямом перепідготовки фахівців стає управлінська (менеджерська) освіта, яка забезпечує посадове просування.

Однак для всіх видів перепідготовки фахівців необхідна відповідна нормативна база, на яку можна було б спиратися при організації навчального процесу. Взагалі перепідготовка фахівців повинна розглядатись як додаткова освіта, яка базується на першій отриманій освіті й повинна відштовхуватись від неї. Це накладає певні вимоги до формування галузевих компонент державних стандартів щодо напрямів підготовки фахівців і спеціальностей першої освіти, відповідних навчальних планів. Саме тому створення різноманітної, всеохоплюючої системи освіти дорослих громадян України має базуватись на активності громадських організацій, фінансовій активності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, індивідуальній ініціативі самих дорослих громадян України.

Таким чином, післядипломна освіта повинна розглядатись як одна із пріоритетних у державі, оскільки вона безпосередньо пов'язана з перспективами економічного розвитку та соціальної стабільності суспільства. Зважаючи на важливість людського чинника у становленні й розвитку освіти дорослих в Україні, проблема ролі держави та її впливу на цей процес потребує більш глибокого вивчення. Доцільно комплексно дослідити взаємозв'язок особистість – навчальний заклад – держава, що дозволить виявити можливості підвищення рівня освіти в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *UNESCO, Records of the General Conference. Volume 1. Resolutions, "Programme for 1990–1991. Major Programme Areas. Education and the future. World Conference on Education for All. With regard to the follow-up to the World Conference", resolution 25C/IV. A. 1. 8. B. 5. (b).* — Paris, 1989. — P. 76.
2. *Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми.* — Чернівці, 1996.
3. *Кумбс Ф. Кризис образования в современном мире / Ф. Кумбс.* — М., 1970.
4. *Ананьев Б. Г. Интеллектуальное развитие взрослых как характеристика обучаемости / Б. Г. Ананьев // Сов. педагогика.* — 1969. — № 10.
5. *Степанова Е. И. Умственное развитие и обучаемость взрослых / Е. И. Степанова.* — Л., 1981.
6. *Коваленко С. М. Тенденції розвитку освіти дорослих в Англії (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. М. Коваленко.* — Житомир, 2005.